

סדר פרקי 'שיר של יום'

הגמרא במסכת ראש השנה (לא, א) מסבירה את הקשר בין כל שיר של יום לבין היום בו נאמר המזמור:

תניא, רבי יהודה אומר משום רבי עקיבא: בראשון מה היו אומרים? "לֵה' הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהָ" (תהילים כד), על שם שקנה והקנה ושליט בעולמו. בשני מה היו אומרים? "גְּדוֹל ה' וּמִהָלָל מְאֹד" (שם מח), על שם שחילק מעשיו ומלך עליהן. בשלישי היו אומרים: "אֱלֹהִים נָצַב בַּעֲדַת-אֵל" (שם פב), על שם שגילה ארץ בחכמתו והכין תבל לעדתו. ברביעי היו אומרים: "אֵל נִקְמֹת ה'" (שם צד), על שם שברא חמה ולבנה ועתיד ליפרע מעובדיהן. בחמישי היו אומרים: "הֲרִנֵּנוּ לְאֱלֹהִים עֲנֹנוּ" (שם פא), על שם שברא עופות ודגים לשבח לשמו. בשישי היו אומרים: "ה' מֶלֶךְ גְּאוֹת לְבָשׁ" (שם צג), על שם שגמר מלאכתו ומלך עליהן. בשביעי היו אומרים: "מִזְמֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת" (שם צב), ליום שכולו שבת¹.

הסבר זה של הגמרא סתום ולא מובן: א. הקשר בין הפסוק הראשון לבין מהלך הבריאה ברוב המזמורים אינו משתמע בהכרח מתוכן הפסוק². ב. הדימיון מבוסס רק על הפסוק הראשון של המזמורים, וברוב המקרים קיימת התעלמות מהתוכן המלא של המזמור³.

1 בשם הזהר מובא שאמרו את השיר של כל יום כנגד אלף שנה של העולם, כלומר שיר של יום ראשון נאמר על האלף הראשון של העולם וכך הלאה (אמנם הדברים אינם נמצאים בזהר לפנינו, ויתכן שמקורם בתנא דבי אליהו פרק שני, ע"מ"ש בספר שירת שמואל לרפ"ש מנטל [בני ברק תשס"ג] עמ' רלד ואילך, וע"ע שם בסי' ג עמ' יב ואילך). מאחר ואנו נמצאים ע"פ חז"ל באלף השישי לבריאת העולם, יוצא שהמזמורים של הימים ראשון עד חמישי מהווים מעין סיכום של העבר, והמזמורים של יום שישי ושבת עוסקים בהווה ומנבאים על העתיד. וראה מ"ש הרב קהתי בפירושו למשנה תמיד ד, ד. ועי' בליקוטי הגר"א שבסוף ספר אמונה והשגחה.

2 ההקשר בין 'לה' הארץ ומלוואה' לבין הבריאה של יום הראשון, מתבקש. הקב"ה ברא את עולמו ולכן הארץ שייכת לו. גם הפסוק "ה' מלך גאות לבש" מתאים ליום בריאתו של האדם ביום השישי. לעומת זאת יש מקום לשאול מדוע ההפרדה בין המים למים ביום השני מתאימה דווקא לפסוק "גדול ה' ומהולל מאוד", פסוק שמתאים לכל אחד מימי הבריאה? גם הפסוק "הרנינו לאלוקים עוזנו" הנאמר על היום החמישי עשוי להתאים לכל אחד מימי הבריאה, וגם ההקשרים של פסוקי היום השלישי והרביעי אינם הכרחיים.

3 בדומה להערה הקודמת, המזמור של יום ראשון מתאים לאמירה ביום הראשון שכן הוא מתאר את קבלת פני המלך שברא את עולמו. גם המזמור של יום שישי שעוסק בגדולתו של מלכו של

לכן לדעתי יש מקום להציע הסבר נוסף לבחירת מזמורים אלו לשיר של יום, תוך התבססות על כל המזמור ולא רק על הפסוק הראשון.⁴ אם נתייחס לרצף המזמורים לימי השבוע ולא רק למזמור הבודד⁵, נמצא שמתוארים במזמורים אלו שלבים בהכרת הקב"ה כמנהיג של ברואי, הנהגה שבאה לידי ביטוי בכך שהקב"ה הוא שופט כל הארץ. אמנם המזמורים חוברו ע"י מחברים שונים⁶ ודנים בנושאים שונים, ומחבריהם מסתמא לא התכוונו ליצור את הרצף הזה, אך נראה שמתקני התקנה ראו בכל מזמור רמז לתוכנו של המזמור הבא במזמורי השבוע.

המזמור של יום ראשון מתאר את שייכות העולם להקב"ה. שייכות זו נובעת מהעובדה שהקב"ה ברא את העולם: "כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה".⁷ בהמשך קורא בעל המזמור לאותם אנשים שהם נקיי כפיים וברי לבב לקבל את מלך הכבוד בהר ה', במקום קודשו: "שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבוא מלך הכבוד"... במזמור של יום שני הקב"ה כבר נוכח בהר ה': "גדול ה' אלוקינו ומהולל מאוד בעיר אלוקינו הר קודשו". מתואר בו יופיה של ציון משוש כל הארץ שהוא מקום משכנו של אלוקים. הנוכחות של ה' מטילה פחד ומורא על מלכים שרצו לכבוש את ירושלים: "רעדה אחזתם שם חיל כילודה". משכן ה'

עולם מתאים לבריאת האדם ביום השישי. אך יתר המזמורים דנים בנושאים שאינם שייכים למה שהציגה הגמרא: הפרק של היום השני מספר בשבחה של ציון, של יום שלישי קורא לשופטים לעשות משפט צדק, של יום רביעי קורא לנקום בשופטים שמעוותים משפט, ושל יום חמישי עוסק בקריאה לישראל שלא לעבוד ע"ז. ובעניין המזמור לשבת - למרות הכותרת שמייחדת את המזמור לשבת לא ברור מה הקשר בין תוכנו לבין השבת, ודנתי בעניין זה במאמר: "מזמור שיר ליום השבת" בכתב העת "שמעתין" גיליון 96 תשמ"ט עמ' 16 (וארחיב בנושא בהזדמנות אחרת).

4 יצוין כי מפרשי המשנה כבר נתנו דעתם על כך שבמקומות רבים ניתן להציע הסברים נוספים להלכות והנהגות שטעמם מופיע בגמרא. מפורסמים דבריו של רבי יום טוב ליפמן הלר בעל התויו"ט (נזיר ה, ה): "...אע"פ שבגמרא לא פירשו כן, הואיל ולענין דינא לא נפקא מינה מידי הרשות נתונה לפרש, שאין אני רואה בין פירוש המשנה לפירוש המקרא, שהרשות נתונה לפרש במקראות כאשר עינינו הרואות חבורי הפירושים שמיומות הגמרא. אלא צריך שלא יכריע ויפרש שום דין שיהא סותר דעת בעלי הגמרא". ועיין עוד במאמרי "זוג או פרד" נטועים ז 95. ועי' בדרשות החת"ס ח"א עמ' 12 שהטעמים המוזכרים בגמרא להתאמת השירים לימים דחוקים, והוא מסביר את הדברים באופן שונה (עי' בספר שירת שמואל הנ"ל עמ' רלג).

5 גם עמוס חכם בדבריו בפירוש 'דעת מקרא' בסיכום לתהילים פרק פא סבור כי ההסבר לאמירת המזמורים נעוץ ברצף שלהם, אך הסברו שונה מהמוצע כאן.

6 בחלק מן המזמורים צוין שמות מחבריהם: דוד במזמור של יום הראשון. בני קורח במזמור של יום שני, ואסף במזמורים של יום שלישי וחמישי.

7 לעניין השאלה מדוע המחבר מתמקד בבריאה רק בימים ובנחלים, ראה להלן הע' 12.

בירושלים גורם לשמחה וגיל בשל משפטי ה': "ישמח הר ציון ותגלנה בנות יהודה" למען **משפטיך**, והנהגת ה' עתידה להימשך לאורך זמן "והוא ינהגנו על מות". במזמור של יום השלישי הקב"ה דואג למשפט וצדק בעולם: "אלקים ניצב בעדת אל בקרב אלקים **ישפוט**". אלקים ניצב במשפט כדי לעשות דין ברשעים, ובעיקר בשופטים שמעוותים את המשפט. המחבר זועק נגד משפט המצדיק את הרשע: "עד מתי תשפטו עול ופני רשעים תשאור", ומבקש לעשות צדק עם החלשים וחסרי המגן: "**שפטו** דל ויתום עני ורש הצדיקו. פלטו דל ואביון מיד רשעים הצילו". המחבר ממשיך ומעמיד את השופטים במקומם: "אכן כאדם תמותון וכאחד השרים תיפולו", ומסיים בקריאה "קומה אלקים **שופטה** הארץ..." במזמור של יום רביעי כבר מוזכרת התדיינות ה' עם הרשעים **בפועל**: "הינשא **שופט** הארץ השב גמול על גאים... עמך ה' ידכאו ונחלתך יענו. אלמנה וגר יהרגו ויתומים ירצחו". המחבר תוהה כיצד עולה בדעתם של השופטים הרעים כי אין השגחה: "בינו בוערים בעם... הנוטע און הלא ישמע? אם יוצר עין הלא יביט?". ומסיים "ויהי לי ה' למשגב ואלוקי לצור מחסי". נושא המזמור של יום חמישי אינו רמוז במזמור של יום רביעי, אבל המזמור של יום חמישי משלים את המזמור ליום רביעי - מזמור יום רביעי עוסק ביחס האדם לחברו, וזה של יום חמישי עוסק במשפט שבין האדם למקום: "כי חוק לישראל הוא **משפט** לאלוקי יעקב".⁸ העם חטא: "ולא שמע עמי לקולי וישראל לא אבה לי", וכתוצאה מכך הקב"ה הסיר את השגחתו ממנו: "ואשלחהו בשרירות ליבם ילכו במועצותיהם". המחבר מסיים שאם ישראל ילכו בדרכי ה' יזכו לביטחון ולשובע: "לו עמי שומע לי ישראל בדרכי יהלכו - כמעט אויביהם אכניע... ומצור דבש אשביעך"⁹.

במזמור של יום שישי יש מן המשותף למזמור של יום ראשון: בשני המזמורים הקב"ה מתואר כמלך (ולא כשופט כמו ביתר המזמורים), בשניהם קיימת התייחסות לבריאת העולם, במזמור של יום ראשון נאמר "כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות

8 "בנות יהודה" - ערי יהודה (רד"ק, מאירי).

9 חז"ל ("ר"ה, א) ייחסו פסוק זה ליום הדין.

10 כאמור, מזמור זה אינו רמוז במזמור של היום הרביעי, ואולם גם כאן ניתן למצוא קשר בין המזמורים. נהוג להוסיף בסוף המזמור של יום רביעי את הפסוקים הפותחים של המזמור הבא (צה) "**לכו נרננה** לה' נריע לצור ישענו. נקדמה פניו בתודה בזמירות נריע לו. כי אל גדול ה' ומלך גדול על כל אלקים", כי לא רצו לסיים שיר יום בפורענות "יצמיתם יצמיתם ה' אלקינו". ניתן להציע הסבר נוסף. לפי דבריי שכל מזמור שיר של יום רומז למזמור של היום למחרת, סיום זה של המזמור "**לכו נרננה**" רומז לפתיחת המזמור של היום החמישי: "**הַרְנִינּוּ** לא-להים עֲנֵנו".

יכוננה" ובמזמור של יום שישי "...אף תיכון תבל בל תימוט", בשניהם מוזכרים ימים¹¹ ונהרות¹², ובשניהם העולם קרוי 'תבל'. כך המזמורים של היום הראשון והיום השישי מהווים מעין מסגרת למזמורים האחרים, כששניהם מדברים על מלכות ה' ולא רק על משפטיו והנהגותיו בעולם.

כאמור בפרקים של יום ראשון ויום שישי מוזכרת המילה **"מלך"**, ויש הבדל מהותי במשמעות מילה זו בשני המזמורים. במזמור כד, של יום ראשון, המלך נכתב בסגול **"מֶלֶךְ"**, שם תואר. מלכותו של ה' אינה נובעת מכך שהוא מנהיג את ברואיו אלא בגלל בריאת העולם המתוארת במזמור. לעומת זאת, במזמור של יום שישי נכתב **"ה' מֶלֶךְ"** בקמץ, כלומר מלך בפועל, מלך מנהיג. ניתן איפה לסכם שקיים קו חרוז, ברצף מזמורי שיר של יום בו מתוארת קבלת הנהגתו של הקב"ה על העולם.

המזמור של יום שישי מסתיים בביטוי שאף הוא קשור למשפט - עדות: **"עדותיך** נאמנו מאוד לביתך נאוה קדש, ה' לאורך ימים". נראה שהמחבר מכוון ב'עדות' לתורה, על פי הנאמר: **"תורה ה' תמימה משיבת נפש עדות ה' נאמנה..."** (יט, ח).

נמצינו למדים שנוסף להתאמה של כל מזמור עם היום המתאים לו בבריאה, רצף המזמורים כפי שסודר משאיר לנו מסר מושלם על היחס שלנו למשפט ה' והנהגתו ועל מלכותו על העולם כולו.

11 ישנם גם הקשרים במזמור המזכירים את קריעת ים סוף:

מזמור צג	קריעת ים סוף
"ה' מלך"	"ה' ימלך לעולם ועד"
"גאות לבש"	"כי גאה גאה"
"עז התאזר"	"עזי וזמרת... נהלת בעזי"
"נכון כסאך"	"מכון לשבתך... כוננו ידיך"
"מקולות מים רבים אדירים"	"צללו כעופרת במים אדירים"
"משברי ים"	"רמה בים"
"נאוה קדש"	"נוה קדשך"

12 ראוי עוד לתהות אם מדובר בבריאת העולם מדוע המזמורים מתמקדים רק במים? ניתן להציע שהסיבה לכך היא שבבריאת העולם אין להפתעתנו תיאור של בריאת המים, אלא נזכר רק "ורוח אלוקים מרחפת על פני המים". ובירושלמי (חגיגה ה, א): "דרש ר' יודה בר פזי, בתחילה היה העולם מים במים, מה טעמא? ורוח אלוקים מרחפת על פני המים". המחברים ביקשו להבליט את שלטונו של הקב"ה גם על המים שלא הוזכרה בריאתם בפירוש.